

Gösta Wikforss
Föredrag i Domkyrkan den 5 november 1990

Domkyrkan

Förändring av det oföränderliga. Min syn på det medeltida kyrkorummet och dess funktion idag.

Den gamla domen står där stolt, reslig och mäktig på domkyrko-berget.

Visst är hon tilltufsad och nu omplåstrad i sin yttre klädnad efter allt hon varit med om.

På 1600-talet var dräkten medeltida gotisk med Gustav II Adolfs tornspiror i nederländsk renässansstil (Gerard de Besche). Gotisk spänst, rikedom, skönhet.

Men så branden och ödeläggelsen år 1702. Oersättliga värden försvann – och därefter blev hon nödtorftigt återklädd av Nikodemus Tessin. Gotiken var inte aktuell dräkt längre. Barocken låg i tiden. Strävbågar, låga takfall, inga takryttare, satta torn men väl en putsad takgesims – en spetsprydnad på dräkten, markerade vågräta linjer i stället för gotikens lodräta. Och därtill Härlemans huvar på 1740-talet.

Det blev en fattig barock klädsel på vår medeltida dam. Betyget blev en modern arkitekts ofog. Men Tessin fick nog inte pengar annat än till denna kompromiss i barock. Kritiken växte. Och efter ca 100 år började man tala om att ge henne den rätta dräkten tillbaka. Zettervall fick uppgiften. Åter till gotiken. En magnifik skapelse. Tornhuvor bort, i stället tornspiror, takryttare, fialer, gotiskt strävsystem, rik utsmyckning, nytt stelt tegelskal. Men pengarna tog slut även för Zettervall. Materialet – i stället för tänkt i sten – blev bland annat cement – nytt, oprövat och ömtåligt. Och även denna dräkts gotiska drag blev hårt kritiserad: ofog, modern barbarism, som Heidenstam skrev, blev sammanfattningen av kritiken. Man saknade byggnadens nationalromantik. Även tiden gnagde hårt och snabbt. Cementen började vittra sönder. På 1930-talet ville man reparera och restaurera domens dräkt.

Nu började ett 40-årigt konstvetenskapligt gräl utan enande beslut i riksantikvarieämbete eller byggnadsstyrelse eller domkapitel. Under tiden skedde ett avklädningsnummer under ledning av arkitekt Ragnar Östberg. Stor del av den gotiska dräkten försvann bakom byggnadsställningarna på 30- och 40-talet. Under benämningen "skyddsarbeten", utan egentligt godkännande. Så kom arkitektävling – omtävling – nya diskussioner utan resultat. Till slut tillsattes domkyrkoarkitekt Åke Porne och en byggkommitté, som kom med ett modifierat förslag, dock utan godkännande. 70-talet

var inne. Studentrevolt och allmänt kaos på kulturfronten. Inte minst i Uppsala, där man stoppade förslag om allt byggande för kultur, bildkonst, musik och teater. Intresset riktades mot helt annat håll. Medlen till domens påklädnad begränsades. Det blev att plåstra, lappa och laga. Så står hon där än i dag. Som sagt, en aning tilltufsad. Vi har vant oss vid det. Vi ser och känner ändå hennes värdighet i arkitektonisk enkelhet – klarhet, i uttryck – identitet och förnimmer hennes avsikt – budskap. Hon är mötesplatsen för förtröstan och förkunnelse bildning och kultur, sång och musik

Och så kommer domen att förbli i vår tid med nödvändigt tekniskt underhåll.

Låt oss gå in genom västra porten.

Där lägger vi märke till – ett av vår tids problem – den meningslösa förstörelselustan. S:t Eriksbilden saknar sitt svärd, hand, fot, en del av manteln och så vidare.

Men innan vi går in i kyrkan några ord om dess funktion i dag, förunderligt lik den i går och genom alla de 700 åren. 700 år av vårt lands historia. Vi känner rummets tunga tradition av andakt, liv, historia med kungar, påvar, ärkebiskopar, installationer, kröningar, begravingar, dop, bröllop, fest, ekumenik, dess ljud av orgeltoner, körer, solosång, orkestrar, predikningar, viskningar och rop, dess nedfallande ljus från spetsiga valv med pelarknippenas förmedling fyllande rummets volym med färger från fönsterrosetterna, som ger glädje, förhoppning och tröst. Ljuset och ljudet som fyller rummet med dess traveer, dess kor, dess form uppkommen ur arkitekturens gyllene snitt. Rummet fyllt av bilder, målningar, skulpturer i sarkofager, gravstenar, epitafier, textilier, mässhakar, antependier, altardukar, smiden, silver, ljuskronor. Förmedlande medeltiden till vår tid. Bo Säfström sa en gång till mig: "Varje gång jag går in här i kyrkan upptäcker jag något nytt, som jag inte sett förut." Ja, så är det!

Rummet skall utan märkbar förändring anpassas till vår tids andakter, gudstjänster, kyrkliga fester, musik, körsång, den stora mängden turister från olika delar av världen, men ändå ge ro och avskildhet för enskild andakt, samtal och kontemplation. Förändra i det oföränderliga.

Rummet är arbetsplats för församlingsvärdar, liturger, präster, musiker, körmedlemmar och övrig tjänande personal, vaktmästeri med ringaråldermannen i spetsen.

De praktiska göromålen är många. När jag var i Rom härom veckan slog jag mig ner på Piazza del Poppolo med tvillingkyrkorna en dag för en espresso. Jag såg upp mot den ena kyrkan och dess kyrkspira. Där högt uppe kom en äldre dam fram, spände upp ett klädstreck och hängde dagens tvätt.

Jag nickade igenkännande. Här visade man en del av det dagliga, praktiska knoget i en stor kyrka. Även i vår dom tvättas. Och en ny tvättstuga är på gång i södra tornet. Hur skulle det vara med ett klädstreck mellan tornen för att visa vardagens jobb även i vår dom?

Under ringaråldermannen passas, vaktas, städas, luftas, dukas och flyttas t ex de 1200 lösa stolarna. Textilier tvättas, lagas, stryks och vårdas. Det är många dryga heltidsjobb som inte syns, därtill alla förberedelser som krävs för kyrkans högtider.

Under domprost Clarence Nilssons och domkyrkokaplan Bo Säfströms ledning har vi under de senaste åren gjort ett 40-tal förändringar, som jag hoppas skall betraktas som förbättringar.

Det vi kallar förändring i det oföränderliga.

Varje förändring prövas noggrant via en rad instanser och besluts-personer, exempelvis domkapitel, domkyrkonämnd, domprost, fastighetsförvaltning, fastighetschef, riksantikvarie, landsantikvarie. Det tar sin tid. Men det skall det göra. Omsorg och omtanke genom prövning och eftertanke med kunskap.

Nu går vi in i vapenhuset.

I vapenhuset är väggarna tvättade och nya ljuskronor i malm uppsatta. Kronorna är tillverkade av Fongs Gelbgjuteri i Gränna. Utställningsarrangemang är ordnade på södra kortväggen med ljuspunktsbelysning. Tidigare var utställningar i Menanders kor av provisorisk och tillfällig karaktär. Gamla anslag på väggarna och udda möbler, stegar och skurvagnar är borttagna. Nya belysta anslags-tavlor är uppsatta med specialfack för broschyrer med mera.

Och en helt ny fristående försäljningsdisk som begränsar turistens önskemål om souvenirer. Tidigare hade denna försäljning en klar tendens att svämma över ca 1/4 av vapenhuset med allt från kyrkliga skrifter till Pelle Svanslös-föremål av skilda slag. Mångleriet har nu begränsats. Vapenhuset har blivit ett värdigt entrérum för information, utställning, begränsad försäljning och museientré.

Nu vidare in i kyrkorummet.

- Den största förändringen inne i kyrkorummet är borttagandet av Åke Pornes Ansgarskapell i norra tvärskeppet. Det var det kapell som ersatte arkitekt Lars Israel Wahlmans version från 1929. Bakom dessa kapell låg den norra kyrkoentrén som nu är framtagen igen. Främsta orsaken till denna åtgärd är att hänföra till brandmyndighetens krav på direkt utrymningsväg vid fullsatt kyrka. De två utbyggnaderna vid sidan av den stora porten döljer installationer bland annat för värme, vatten och el.

- De 1200 lösa stolarna har varit ett förvaringsproblem. Det var inte tillfredsställande att de staplades i Oxenstiernas kor, Annakoret och Sebastians kor, till och med i Jagellonska koret. Vi har nu frigjort Gyllenborgska och Massenbachska koren för denna förvaring och döljer stolarna med draperier, som dock låter pelarknippena stå fria.
- Det intilliggande Andreaskoret har försetts med podium för att där kunna visa scener ur Jesu liv.
- Detta kor var tidigare inrett som barnhörna. Den flyttas längre ner i kyrkan vid entrén till Menanders kor.
- I Minneskoret har vi satt upp den silverlampa som kejsar Haile Selasse skänkte till kyrkan. Ny belysning är uppsatt och den tidigare ljuskronan är nu upphängd i Sebastians kor. För första gången kan vi nu där se de medeltida målningarna även under den mörka delen av dygnet.
- I koromgången är uppsatta två gamla malmkronor. De satt tidigare i vapenhuset. Bakgrunden till högaltaret har blivit ljusare och vänligare.
- Vårfrukoret har tidigare varit det mörkaste rummet i kyrkan under vinterhalvåret. Guider har där visat målningarna med fick-lampa och turister lyst sig med tändstickor. Planerad belysning på väggmålningarna prövas för närvarande.
- Finstakoret har kompletterats med Birgitta-skrinet på en kalkstenspelare.
- Det 285 cm höga silver- och kristallkorset är flyttat från högaltaret till en piedestal bakom altaret. Altaret har frigjorts. De gamla altardukarna kan åter användas. Korset är höjt något och belyses nu framifrån. Arrangemanget är tillsvidare tillfälligt och beslut om permanent placering får göras senare.
- Kyrkans sakristia har möblerats om till att enbart vara sakristia - samtalsrum - förberedelserum för liturger.
- De vaktmästarfunktioner som utfördes där är överflyttade till det tidigare samtalsrummet, som nu inretts för vaktmästarna.
- Härtill kommer en serie förflyttningar av skåp för antipendier, kollektåvar, psalmsiffror med mera.
- Kyrkans libarium är också inrett med nya bokhyllor, ny belysning och där står nu kyrkans gamla bibliotek ordnat av bibliotekarie Totti.
- Domkyrkokaplanen har fått några praktiska möbler och belys-

ning så han kan se vad han skriver i sitt arbetsrum.

- Det återstår en hel del förändringar främst i södra tornet för att förbättra arbetsförhållandena för personalen, exempelvis för att underlätta textilvården och städningen.

Min syn på det medeltida kyrkorummet kännetecknas av vördnad, ödmjukhet inför dess skönhetsvärden. Jag är imponerad av rummets oändliga möjligheter till alla dess funktioner i helg och söcken.

Även om rummets artificiella ljus bör studeras vidare. Akustiken är självklart ett problem som inte går att lösa annat än med tekniska hjälpmedel.

Jag känner tacksamhet för att man lät inredningen och väggmålningarna vara kvar vid senaste ombyggnaden, att Zetterwall inte fick pengar att bygga ny predikstol, men att han klädde pelarna med smäckra stenknippen.

Det finns oändligt många historiska, konstnärliga detaljer att glädjas åt samtidigt som helheten i rummet är befriande rik och positiv. Vår stads, vårt lands vackraste rum, tycker jag.

Skulle man få träffa kollegerna från de senaste århundradena som arbetat med kyrkan, så är jag övertygad om att:

Bitterheten skulle vara stor hos Nicodemus Tessin - borta är ju hans barockideal, hans altartavla och han skulle berätta hur litet pengar han fick.

Hårleman skulle skaka på huvudet av oförståendet för hans tornhuvar.

Zetterwall för romantiska griller från Heidenstam och bristen på pengar till arbete och material.

Ragnar Östberg skulle tala om veligheten hos beslutsfattare och förvirrade konstvetare något som också tävlingsvinnande arkitekter skulle göra.

Lars Israel Wahlman skulle fråga efter sitt kapell och sin läktare.

Men Åke Porne borde vara belåten i stort men säkert titta snett på mig som tagit bort hans Ansgarskapell.

Vår dam är i ständig förändring, alltid i tiden.